

ДОГОВІРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК РІЗНОВИД ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СТОРІН У ПІДРЯДНИХ ЗОБОВ'ЯЗАННЯХ

Гриняк А. Б.,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
учений секретар НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України

У статті аналізуються особливості договірної відповідальності учасників підрядних правовідносин, розмежується договірна відповідальність та засоби оперативного впливу (оперативні санкції), досліджуються підстави та умови договірної відповідальності, визначаються складові елементи механізму цивільно-правової відповідальності сторін у підрядних зобов'язаннях.

Ключові слова: договірна відповідальність, цивільно-правова відповідальність, підрядні договори, невиконання, неналежне виконання, засоби оперативного впливу, механізм цивільно-правової відповідальності.

Аналізуючи договірну відповідальність сторін у підрядних зобов'язаннях як різновид цивільно-правової відповідальності, насамперед слід відмітити, що нині цивільно-правова відповідальність має зберігати своє значення вирішального чинника превентивного правового впливу на поведінку його сторін. Оскільки ж цивільна відповідальність покликана забезпечити до тримання встановленого правопорядку, то справедливим буде твердження про те, що саме у захисті суб'єктивних цивільних прав учасників підрядних відносин і полягає призначення цивільно-правової відповідальності.

Ефективність цивільно-правової відповідальності залежить, передусім, від її застосування до конкретних учасників підрядних правовідносин, винних у порушенні умов договору підряду. Керуючись принципом диспозитивності, властивим як цивільному праву в цілому, так і окремим його інститутам, а саме, підрядним договорам, потерпіла сторона самостійно вирішує, застосувати чи не застосувати міри відповідальності до правопорушника. Тобто застосування майнових і немайнових санкцій, у тому числі відповідальності, за чинним законодавством є правом, а не обов'язком суб'єктів цивільних правовідносин [1, с. 68].

Якщо розглядати світовий досвід теоретичного осмислення феномена цивільно-правової відповідальності як явища об'єктивної дійсності, то можна зазначити про існування двох підходів до визначення поняття цивільно-правової відповідальності: моністичного (коли цивільно-правова відповідальність розглядається як єдине ціле і, відповідно, визначається її єдине поняття) і дуалістичного (коли договірна та недоговірна відповідальності розглядаються окремо і, відповідно, маємо два окремих визначення цих понять). Моністичний підхід традиційно застосовується науковцями країн романо-германської правової сім'ї (за окремими винятками), другий – вченими країн англосаксонського права [2, с. 86].

У чинному законодавстві України, як видається, відображено саме моністичний підхід. До такого висновку доходимо зважаючи на те, що, по-перше, договірне і деліктне право є частинами зобов'язального права, яке входить до системи цивільного права, по-друге, серед способів захисту цивільних прав та інтересів виокремлюються заходи відповідальності, на відміну від країн англосаксонської правової сім'ї, де існує єдина система засобів захисту потерпілої сторони.

У спеціальних дослідженнях та навчальній літературі з цивільного права традиційно чимало уваги приділяється висвітленню визначення поняття цивільно-правової відповідальності. Ця проблема була і залишається однією з найдискусійніших проблем науки цивільного права України, яка до цього часу не виробила такого визначення, яке б задовольняло всіх учених.

Наразі в доктрині виокремлюють чотири основні точки зору щодо поняття цивільно-правової відповідальності, а саме: 1) як санкція за правопорушення [3, с. 8; 4, с. 8]; 2) як охоронні правовідносини, елементами яких є відповідні суб'єкти, об'єкти та зміст [5, с. 19; 6, с. 111]; 3) цивільно-правова відповідальність визначається через категорію «обов'язок» [7, с. 47]; 4) як система цивільно-правових засобів [2, с. 100 – 102].

Отже, як бачимо, у вітчизняній юридичній науці висловлено багато точок зору щодо поняття цивільно-правової відповідальності. Разом з тим у літературі також розрізняють договірну і позадоговірну відповідальність. На відміну від позадоговірної, договірна відповідальність учасників підрядних відносин виникає в рамках уже існуючого підрядного зобов'язання, де вже чітко визначені боржник і кредитор, їхні права й обов'язки. Аналізуючи відображені в юридичній літературі визначення договірної відповідальності, до договірної відповідальності учасників підрядних правовідносин пропонуємо відносити відповідальність:

1) що виникатиме у разі невиконання або не належного виконання підрядником чи замовником своїх договірних зобов'язань. Так, зі змісту ст. 891 ЦК України доходимо висновку про бажану необхідність визначення у договорі підряду на проектні та пошукові роботи умов відповідальності підрядника, розміру відшкодуваних збитків, а інакше ці питання вирішуватимуться судом з урахуванням загальних положень про підряд;

2) яка в самому договорі підряду не визначена, але безпосередньо впливає із нормативно-правових актів, що регулюють підрядні відносини між сторонами (ст. 625 ЦК, гл. 61 ЦК, гл. 33 ГК України, Закон України «Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва» тощо). Так, відповідно до ст. 852 ЦК України, якщо підрядник відступив від умов договору підряду, що погіршило роботу, або допустив інші недоліки в роботі, замовник має право за своїм вибором вимагати: а) безоплатного виправлення цих недоліків у розумний

строк; б) виправити їх за свій рахунок з правом на відшкодування понесених у зв'язку із цим витрат чи відповідного зменшення плати за роботу, якщо інше не встановлено договором; в) розірвання договору та відшкодування збитків (за наявності у роботі істотних відступів від умов договору підряду або інших істотних недоліків);

3) яка не може по-іншому, ніж це передбачено у нормативно-правових актах, бути визначена у договорі підряду. Наприклад, у ст. 625 ЦК України передбачено диспозитивне правило про розмір процентів, що підлягають стягненню за порушення грошових зобов'язань. Однак сторонам договору будівельного підряду слід пам'ятати, що дане правило, навіть за умови його передбачення у договірному порядку, не підлягатиме застосуванню у зв'язку із дією норми ч. 4 ст. 3 Закону України «Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва». Цією статтею передбачено, що нарахування та виплата забудовником штрафних санкцій, передбачених договорами, та стягнення коштів, визначених у ст. 625 ЦК України, на строк дії цієї статті не здійснюється.

Від договірної відповідальності як покладення на правопорушника нового додаткового обов'язку або позбавлення суб'єктивного цивільного права у правовій літературі пропонується відрізнити засоби оперативного впливу (оперативні санкції). Так, засоби оперативного впливу (оперативні санкції), як зазначається в юридичній літературі, не відновлюють початкового майнового стану потерпілої сторони, а спрямовані на запобігання конкретним порушенням у майбутньому, виконують забезпечувальну функцію, мають застережливий характер і можуть застосовуватися в оперативному порядку односторонньо управомоченою стороною без звернення до юрисдикційного органу [8, с. 195].

Прикладом вищенаведеного може слугувати відображений у ч. 2 ст. 849 ЦК України підхід, за яким у випадку несвоєчасного початку виконання робіт за договором підрядником або виконання цих робіт настільки повільно, що закінчення їх у строк стає явно неможливим, замовник має право відмовитися від договору підряду та вимагати відшкодування збитків. У цьому випадку визначене законодавцем право замовника на односторонню відмову від договору є нічим іншим як засобом оперативного впливу на несумлінного підрядника, а відшкодування понесених такою затримкою збитків – мірою цивільно-правової відповідальності останнього. Так, покладання на особу цивільно-правової відповідальності здійснюється в усіх випадках винного порушення зобов'язання і означає виникнення у неї обов'язку майнового характеру, якого не було до вчинення правопорушення.

Таким чином, договірна відповідальність проявляється у приєднанні до порушеного обов'язку додаткового обов'язку у такого порушника, за яким він позбавляється майнового блага, не отримуючи взамін іншої компенсації. Тобто відновити порушене право кредитор може завдяки пред'явленню до боржника вимоги про відшкодування збитків у повному обсязі, спричинених порушенням зобов'язання, а якщо встановлювалася неустойка чи передавався завдаток, то, відповідно, вимагати стягнення неустойки чи втрати

завдатку винною за порушення договору стороною [9, с. 213 – 214].

Договірна відповідальність учасників підрядних правовідносин виникає за визначених підстав та умов. У цивільно-правовій доктрині протягом значного періоду панувала думка, відповідно до якої підставою цивільно-правової, в тому числі і договірної, відповідальності виступає склад цивільного правопорушення [10, с. 65; 5, с. 101]. Дана позиція підтримується і нині [11, с. 701]. Однак сьогодні підставу цивільно-правової відповідальності доцільніше сприймати ширше. Так, на думку В. В. Луця, юридичною підставою цивільно-правової відповідальності виступає закон, а фактичною – склад цивільного правопорушення [1, с. 136]. Специфіка договірної відповідальності у підрядних правовідносинах, на нашу думку, проявляється у свідомому врегулюванні обсягу, умов відповідальності замовника та підрядника за порушення своїх обов'язків. Це стосується як підстави, так і обсягу відповідальності. Досліджуючи підстави та умови договірної відповідальності, Б. С. Антимонов наголошував на тому, що договірна відповідальність ніколи не має однієї підстави, їх вимагається як мінімум дві: 1) існування договірного зобов'язання, формально дійсного і за сутністю відповідного закону; 2) порушення такого зобов'язання, тобто невиконання або неналежне його виконання – за кількістю, якістю, строком тощо [12, с. 29].

Сутність договірної відповідальності підрядника і замовника як правового засобу полягає в тому, що специфічний механізм її реалізації надає можливість враховувати одночасно й інтереси кредитора, й інтереси боржника. Це досягається за допомогою низки матеріально-правових і процесуально-правових гарантій. На думку Н. С. Кузнецової, механізм цивільно-правової відповідальності поєднує в собі елементи матеріально-правового та процесуально-правового характеру і проходить у своєму розвитку три рівні існування (законодавчий, правозастосовний і функціональний) [13, с. 32]. До матеріально-правових гарантій відносять, зокрема, ряд передумов виникнення договірної відповідальності (протиправність поведінки, шкода, причинно-наслідковий зв'язок, у деяких випадках – вина тощо), наявність яких має встановити правозастосовний орган для її реалізації. За відсутності однієї або кількох передумов, обов'язкових для даного конкретного випадку, відповідальність не виникає, і правозастосовний орган відмовляє в заявлених вимогах [14, с. 36].

Процесуально-правові гарантії полягають у змагальному характері самого процесу, у праві відповідача на захист, розподілі обов'язку доведення й інших гарантіях, встановлених процесуальним законодавством [15, с. 469, 486 – 491]. Утім, треба додати, що стосовно договірної відповідальності учасників підрядних відносин це не лише інтерес правомочної сторони, а інтереси обох сторін.

Як і структура будь-яких правовідносин, структура договірної відповідальності учасників підрядних відносин складається із суб'єктів, об'єкта й змісту. При цьому об'єктом таких правовідносин є зумовлені порушенням договору законні інтереси кредитора й інтереси боржника, що заслуговують на увагу, а

змістом – суб'єктивне право кредитора на захист і відповідний йому обов'язок боржника.

Отже, існує об'єктивна потреба у нормативному закріпленні такого механізму цивільно-правової відповідальності сторін у підрядних зобов'язаннях, який, з одного боку, передбачав би засоби впливу на боржника, а з іншого – визначав би оптимальний порядок застосування вказаних правових засобів. До складових цього механізму, на нашу думку, можна віднести: а) встановлені законом форми примусового застосування мір цивільно-правової відповідальності до боржника у підрядному зобов'язанні (у судовому порядку або шляхом вчинення виконавчого напису нотаріусом) та можливість добровільного виконання відповідного обов'язку; б) визначення правовими актами або договором підстав та умов такої відповідальності (зокрема, з виключенням у певних встановлених у законі чи передбачених договором підряду випадках вини із складу спеціальних умов відповідальності); в) передбачені у законодавстві особливості видів і конкретних мір цивільно-правової відповідальності (відшкодування збитків, стягнення неустойки, залишення завдатку чи сплата його подвійної суми; компенсація моральної шкоди); 4) закріплення як загального правила у договірній відповідальності учасників підрядних відносин так званої відповідальності за дії третіх осіб (субпідрядників); 5) утвердження принципу повного відшкодування шкоди у підрядних зобов'язаннях як основоположної засади цивільно-правової відповідальності та приведення у відповідність ч. 1 ст. 322 ГК України, яка передбачає, що збитки у договорах підряду на капітальне будівництво відшкодовуються в сумі, не покритій штрафними санкціями.

При цьому єдність всіх елементів правового механізму цивільної відповідальності, на думку А. Я. Риженкова, забезпечує їх у кінцевому підсумку цілковите підпорядкування компенсаційній функції цього правового інституту [18, с. 4, 93 – 94]. Так, згідно з ч. 3 ст. 14 ЦК України виконання цивільних обов'язків забезпечується засобами заохочення та відповідальністю, які встановлені договором або актом цивільного законодавства.

Щодо необхідності узгодження законодавчого підходу до визначення основного виду неустойки у ЦК України і ГК України, то у літературі трапляються різні підходи до цього питання. Так, недоречною видається висловлена в літературі пропозиція В. М. Черешнюка щодо необхідності закріплення в ГК України загального правила про штрафну неустойку, а в ЦК України, натомість, правила про залікову [17, с. 13]. З цього питання слушним та таким, що має сприйматися на законодавчому рівні, видається підхід, запропонований В. С. Щербинюю, за яким в ГК України необхідно встановити загальне правило щодо застосування за порушення господарського зобов'язання штрафної неустойки. Тим самим суб'єкти цивільного і господарського обороту будуть поставлені в рівні умови [18, с. 183].

Разом з тим з метою належного забезпечення виконання зобов'язань за договорами будівельного підряду та виправлення суперечностей у законодавчому підході щодо правового регулювання між ст. 883 і 886 ЦК України та ч. 1 ст. 322 ГК України пропонуємо

внести корективи у ч. 1 ст. 322 ГК України у такій редакції: «За невиконання або неналежне виконання зобов'язань за договором підряду на капітальне будівництво винна сторона сплачує (передає) штрафні санкції, а також відшкодовує іншій стороні збитки (зроблені іншою стороною витрати, втрату або пошкодження її майна, неодержані доходи) в повному обсязі, якщо інший порядок не встановлено законом.

Предметом штрафних санкцій у випадку не виконання або неналежного виконання зобов'язань за договором підряду на капітальне будівництво може бути грошова сума або інше (рухоме і нерухоме) майно».

Розглядаючи питання відповідальності замовників – юридичних осіб, які наділені специфічними ознаками відповідно до ст. 1 Закону України «Про здійснення державних закупівель», доцільно звернути увагу на те, що до них, виходячи із норм ГК України, можливе застосування адміністративно-господарських санкцій (ст. 238 ГК). Так, відповідно до ст. 238 ГК України за порушення встановлених законодавчими актами правил здійснення господарської діяльності до суб'єкта господарювання можуть бути застосовані уповноваженими органами державної влади або органами місцевого самоврядування адміністративно-господарські санкції, тобто заходи організаційно-правового або майнового характеру, які спрямовано на припинення правопорушення суб'єкта господарювання та ліквідацію його наслідків. Тобто правова конструкція ст. 238 ГК України є практично придатною до застосування щодо державних і комунальних підприємств та інших суб'єктів господарювання, які визначені Законом України «Про здійснення державних закупівель».

Виходячи із цього, відповідальність органів державної виконавчої влади або місцевого самоврядування як замовників виконання різного роду робіт, як правило, передбачається у формі штрафних або оперативних санкцій у договорі підряду. Наразі питання відповідальності таких замовників регулюється на підставі загальних та спеціальних норм ЦК та ГК України із деталізацією умов в укладених договорах відповідно до умов конкурсів. Дані кодифіковані акти не містять і в силу приватноправової спрямованості не допускають, як слушно зазначають Н. С. Кузнєцова та Р. А. Майда-ник, застосування санкцій конфіскаційного характеру, зокрема тих, що передбачалися ст. 2 Закону України «Про майнову відповідальність за порушення умов договору підряду (контракту) про виконання робіт на будівництві об'єктів»¹ від 6 квітня 2000 р., згідно з якою у разі недотримання зобов'язання щодо стягнення неустойки сума неустойки (пені), що не була стягнена в установленому порядку з винної сторони за порушення умов договору підряду, стягувалася за рішенням суду до державного бюджету як зі сторони, що не виконала договірних зобов'язань [8, с. 587].

Таким чином, правове регулювання питань цивільно-правової відповідальності державних замовників регулю-

¹ Втратив чинність відповідно до Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Цивільного кодексу України» від 27 квітня 2007 р. № 997-V // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 33. – Ст. 440.

ється на підставі загальних та спеціальних норм ЦК та ГК України із деталізацією умов в укладених підрядних договорах, чого видається цілком достатньо, оскільки окремі підходи щодо цивільно-правової відповідальності суб'єктів підрядних зобов'язань передбачені в інших різнорівневих нормативно-правових актах. Наприклад, у законах України «Про основи містобудування», «Про планування і забудову територій», «Про Генеральну схему планування території України», «Про архітектурну діяльність», «Про комплексну реконструкцію кварталів (мікрорайонів) застарілого житлового фонду», Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Загальних умов укладення та виконання договорів підряду в капітальному будівництві», Постанові Кабінету Міністрів України «Питання прийняття в експлуатацію закінчених будівництвом об'єктів» та інших, які фактично утворили окрему галузь національного законодавства.

Виходячи з цього, недостатньо обгрунтованою видається висловлена в юридичній літературі теза, що з втратою чинності Законом України «Про майнову відповідальність за порушення умов договору підряду (контракту) про виконання робіт на будівництві об'єктів» питання відповідальності зазначених суб'єктів залишається невизначеними та дещо проблематичними [19, с. 140], оскільки ці питання визначаються як у різнорівневих нормативно-правових актах, так і сторонами у договірному порядку. Наприклад, законодавець у ст. 25 Закону України «Про основи містобудування» доволі детально регламентує порядок настання відповідальності за такі порушення містобудівного законодавства, як недотримання державних стандартів, норм і правил при проектуванні й будівництві; проектування об'єктів із порушенням затвердженої у встановленому порядку містобудівної документації; виконання будівельних чи реставраційних робіт без дозволу та затвердженого у встановленому порядку проекту або з відхиленням від нього; самовільна зміна архітектурного вигляду споруди у процесі експлуатації тощо.

Отже, договірну відповідальність сторін у підрядних зобов'язаннях доцільно розглядати як систему приватно-правових заходів впливу на боржника, що проявляється через додаткові майнові обтяження, що покладаються на останнього у зв'язку із невиконанням чи неналежним виконанням ним умов договору, що стягуються на користь кредитора, розмір яких, за загальним правилом, має відповідати розміру понесених кредитором збитків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Луць В. В. Контракти у підприємницькій діяльності: навчальний посібник [Текст] / В. В. Луць. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – С. 68.
2. Канзафарова І. С. Теоретичні основи цивільно-правової відповідальності в Україні [Текст]: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.03. / І. С. Канзафарова. – К., 2007. – С. 86, 100–102.
3. Иоффе О. С. Обязательственное право [Текст] / О. С. Иоффе. – М.: Юрид. лит., 1975. – С. 8.
4. Верховець А. А. Цивільно-правова відповідальність за порушення договору [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / А. А. Верховець. – К., 2010. – С. 8.

5. Малейн Н. С. Имущественная ответственность в хозяйственных отношениях [Текст] / Н. С. Малейн. – М., 1968. – С. 19.

6. Базылев Б. Т. Об институте юридической ответственности // Советское государство и право [Текст] / Б. Т. Базылев. – 1975. – № 1. – С. 111.

7. Примак В. Д. Цивільно-правова відповідальність юридичних осіб [Текст]: дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. / В. Д. Примак. – К., 2005. – С. 47.

8. Цивільне право України. Особлива частина [Текст]: підручник / За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, Р. А. Майданика. 3-те вид., перероб. і доп. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – С. 195, 587.

9. Пучковська І. Й. Основна функція видів забезпечення виконання зобов'язання – захисна [Текст] / І. Й. Пучковська // Актуальні проблеми цивільного, житлового та сімейного законодавства: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 90-річчю з дня народження док. юрид. наук, проф. В. П. Маслова, 16 березня 2012 р. / [редкол.: В. І. Борисова (відп. ред.) та ін.]; Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». – Х.: Право, 2012. – С. 213–214.

10. Матвеев Г. К. Основания гражданско-правовой ответственности [Текст] / Г. К. Матвеев. – М., 1970. – С. 65.

11. Цивільне право України [Текст]: Підручник: У 2-х кн. Кн. 1. / За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – С. 701.

12. Антимонов Б. С. Основания договорной ответственности социалистических организаций [Текст] / Б. С. Антимонов. – М.: Юрид. лит., 1962. – С. 29.

13. Кузнецова Н. С. Гражданско-правовая ответственность: понятие, условия и механизм применения [Текст] / Н. С. Кузнецова // Альманах цивилистики: сборник статей. Вып. 3 / Под ред. Р. А. Майданика. – К.: Алерта; КНТ; Центр учебной литературы, 2010. – С. 32.

14. Ткачук А. Л. Значення вини у відносинах відповідальності за порушення договірних зобов'язань [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / А. Л. Ткачук. – Одеса, 2002. – С. 36.

15. Общая теория государства и права [Текст]: академ. курс в 2-х т. / Под ред. М. Н. Марченко. – Т. 2. – М.: Юридическая литература, 1998. – С. 469, 486–491.

16. Рыженков А. Я. Компенсационная функция советского гражданского права [Текст] / А. Я. Рыженков. – Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1983. – С. 4, 93–94.

17. Черешнюк В. М. Правове регулювання укладення і виконання господарських договорів [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / В. М. Черешнюк. – К., 2007. – С. 13.

18. Щербина В. С. Деякі питання відповідальності учасників господарських відносин [Текст] / В. С. Щербина // Приватне право і підприємництво. – Вип. 5. – 2006. – С. 183.

19. Гриценко Г. М. Правове регулювання капітального будівництва за державні кошти [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 // Інститут економіко-правових досліджень НАН України / Г. М. Гриценко. – Донецьк, 2011. – С. 140.

The paper analyzes the features of the contractual responsibility of the contractor relationship, delimited contractual liability and facilities operational impact (operational sanctions), examines the reasons for and conditions of contractual liability specified components of the mechanism of civil liability of the parties to the contract obligations.

В статті аналізуються особливості договорної відповідальності учасників подрядних правоотношень, розграничується договорна відповідальність і средства оперативного воздействия (оперативные санкции), досліджуються основи і умови договорної відповідальності, визначаються складові елементи механізму громадянсько-правової відповідальності сторін в подрядних зобов'язаннях.

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТРОКІВ У ДОГОВОРІ ПРОКАТУ

Міловська Н. Д.,

кандидат юридичних наук, науковий співробітник
НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України

У статті проаналізовано особливості цивільно-правового регулювання строків у договорі прокату як одного із видів договорів про передавання майна у тимчасове користування.

Ключові слова: договір найму (оренди), договір прокату, строк (термін), наймодавець, наймач, здійснення прав, переважні права, виконання обов'язків.

У реальному житті за тих чи інших обставин можуть виникнути різні проблеми, не останнє місце серед яких посідає відсутність коштів, власного приміщення, обладнання, виробничого устаткування, сировини, матеріалів, транспорту тощо. Реальним виходом із такої ситуації є залучення майна на умовах відстрочки платежу або у тимчасове платне чи навіть безоплатне користування. Оформляються такі операції за допомогою договорів найму (оренди) та його різновидів.

Договору найму (оренди) у Цивільному кодексі України (далі – ЦК України) [1] присвячено окрему главу (гл. 58), структура якої побудована за тим самим принципом, що і структура інших глав, які регулюють складні договори, що мають свої окремі види договірних зобов'язань (купівля-продаж, підряд та деякі інші): спочатку закріплюються положення, які є загальними для всіх видів договорів найму, а потім – спеціальні правила, що стосуються тільки відповідного виду договору найму (прокат, найм (оренда) земельної ділянки, найм будівлі або іншої капітальної споруди, найм (оренда) транспортного засобу, лізинг). Загальні положення про найм (оренду) застосовуються до договорів найму (оренди) окремих видів майна субсидіарно, тобто тільки в тому випадку, якщо спеціальними правилами щодо цих договорів не встановлено інше.

У ЦК України під договором найму (оренди) розуміється такий договір, за яким наймодавець передає або зобов'язується передати наймачеві майно у користування за плату на певний строк (ч. 1 ст. 759). Передавання майна, яке здійснюється наймачем (орендодавцем), не супроводжується переходом права власності на таке майно до наймача (орендаря), останній отримує майно у володіння і користування або лише у користування.

Наймач (орендар) отримує можливість не лише використовувати корисні властивості орендованого майна, а й бути його титульним володільцем, що надає змогу оптимальним чином вирішити проблему захисту його прав і законних інтересів, пов'язаних з майном, переданим у найм. Мається на увазі надання наймачеві як титульному володільцю речово-правових способів захисту від посягань зі сторони третіх осіб на майно, передане у найм, згідно зі ст. 396 ЦК України.

Окремі види договору найму (оренди) належать до групи договорів про передавання майна у тимчасове користування, які опосередковують відносини з тимчасового володіння та користування майном. Реалізація суб'єктивних прав і виконання обов'язків сторонами таких договорів здійснюється різними способами та засобами, в різному обсязі та послідовності, що обумовлює різну обмеженість такої діяльності часовими межами.

Метою цієї статті є визначення особливостей цивільно-правового регулювання строків у договорі прокату як одного із видів договорів про передавання майна у тимчасове користування.

Термін «прокат» вживався ще у дореволюційному законодавстві, щоправда, лише як одна із назв договору майнового найму. Як зазначав Д. І. Мейер, терміном «прокат» найменувався, зазвичай, найм меблів, загалом рухомого майна [2, с. 260].

У радянський період з'явився особливий вид договору майнового найму – побутовий прокат, під яким розумівся договір найму предметів домашнього вжитку, музичних інструментів, спортивного інвентаря, легкових автомобілів та іншого майна особистого використання, що надавалося у користування громадянам державною, кооперативною чи громадською організацією. За ЦК 1963 р., якщо максимальний строк договору майнового найму становив десять років, а строк найму обладнання та іншого майна – один рік, то строк побутового прокату не повинен був перевищувати строку, визначеного відповідним типовим договором побутового прокату. Договір побутового прокату, укладений без визначення строку, вважався укладеним на строк, встановлений типовим договором побутового прокату [3, с. 335].

У сучасній юридичній літературі нерідко зазначається, що регулювання відносин побутового прокату за допомогою типових договорів у той час було зрозумілим, оскільки як наймодавці за договором прокату виступали лише державні юридичні особи, і тому держава шляхом прийняття типових договорів забезпечувала рівні умови прокату для усіх споживачів [3, с. 336].

Максимальний строк побутового прокату, як правило, обмежувався одним роком. При цьому наймачеві надавалося право відмовитися від договору побутового прокату у будь-який час без пояснення причин і